

# jubilej Družbe Isusove 1814.–2014. Jubilee of the Society of Jesus 1814–2014

*Družba Isusova obilježava 200–tu obljetnicu, otkako ju je 7. kolovoza 1814. papa Pio VII. ponovno uspostavio. Nakon što je 1773. ukinuta, ona je ipak preživjela u pravoslavnoj Rusiji i protestantskoj Pruskoj, jer tamošnji vladari (Katarina II. i Friedrich II.) nisu proglasili breve o ukinuću. Od 1814. Družba opet djeluje u cijelome svijetu. — Tijekom ove godine objavljujemo priloge o isusovačkome redu u svijetu i kod nas pod naslovom »Jubilej Družbe Isusove 1814.–2014.«*

UDK 271.5 Müller, J.  
272:329.15](497.5)“194“  
Izvorni znanstveni članak  
Primljeno 30. 12. 2013.  
Prihvaćeno 12. 5. 2014.

## Od Trebinja do stratišta

O. Josip Müller DI (1883.–1945.)

*Valentin Miklobušec* \*

### Sažetak

*Isusovac o. Josip Müller izrazita je žrtva terora što su ga komunisti poslije rata provodili osobito u Hrvatskoj s ciljem da se učvrste na vlasti. Preko svojih tajnih službi dovodili su pred vojne sudove ne samo uhvaćene pripadnike poražene vojske i civilne službenike srušenog režima, nego i one pojedince koji su se isticali humanim djelovanjem čak u korist osuđenih komunista. Takvi humanisti postali su novoj vlasti nepoželjni jer bi i od nje mogli zahtijevati »milosrđe« za osuđene na montiranim procesima. Među takve humaniste spadao je i o. Josip Müller koji je kao zatvorski dušobrižnik od sigurne smrti spasio komunističkog agenta uhvaćenog u redovima hrvatske vojske. Neposredno poslije rata taj isti agent naveo ga je u stupicu da vođen istim humanim osjećajem kojim se prije bio založio za njega, sada spasava one koji su se pod komunističkim režimom bojali za svoj život. I upravo radi toga komunistički vojni sud osudio ga je na smrt. Ustrijeljen je i zakopan nepoznatog datuma na nepoznatome mjestu.*

*Ključne riječi: Trebinje, senjski gimnazijalac, novicijat, graditelj kapele, sud-beni stol, Perković, Puretić*

\* Valentin Miklobušec, Arhivar u Arhivu Hrvatske pokrajine Družbe Isusove. Adresa: Jordanovac 110, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-pošta: miklobusec@gmail.com

## *Rano djetinjstvo u Trebinju*

Josip Müller je rođen 3. travnja 1883. u Trebinju u Hercegovini.<sup>1</sup> Trebinje tada nije imalo redovitoga župnika, pa je dušobrižničke poslove obavljao vojni svećenik koji je prema potrebi službe dolazio u grad pa je tako 26. travnja iste godine krstio i maloga Josipa.

Josipov otac Ivan Müller potječe iz Cheba (Eger) u Češkoj, a mati Terezija r. Žagar rodom je iz sela Černuča blizu Ljubljane.<sup>2</sup> Oboje su došli u Trebinje s austrijskom okupacijskom vojskom, Ivan kao aktivan vojnik pekarske struke, a Terezija vjerojatno kao vojna bolničarka. U Trebinju su se upoznali i sklopili brak u kojem su imali troje djece: Josipa, njegova mladega brata i sestru. Prestankom vojne službe, Ivan i Terezija ostali su u gradu i kao civili vojnom uštedevinom otvorili mali hotel »Müller«. Vojske je bilo mnogo, svi puni novca, pa je i posao u hotelu krasno uspijevao. U Josipovoj trećoj godini umrla mu je majka. »Mater zakopali, kuću raskopali«, zabilježiti će p. Müller u svojoj biografiji.<sup>3</sup>

Nakon majčine smrti, hotel je zapao u poteškoće, posao više nije evao. Otac nije mogao dječici posvetiti potrebnu skrb, pa ih je, na nagovor župnika, sve troje uzela na brigu njihova bivša hotelska sluškinja, Slovenka koju su zvali Frau Schmidt. Svi su znali da dotična gospođa živi nevjenčano s jednim podčasnikom s kojim se stalno svada pa su i djeca uz njih imala vrlo žalosno djetinjstvo. On se ni na smrtnoj postelji nije htio ispovjediti pa mu je bio uskraćen crkveni sprovod.

Josip se sâm upisao u školu, ali ju je slabo pohađao. Iako je još bio dijete, stalno su ga trebali kod kuće da donosi vodu za pranje vojničkoga rublja. Zbog čestih izostanaka i slaba uspjeha morao je opetovati prvi razred. Sljedeće godine bio je među prvima po napretku. U Trebinju je završio i drugi razred pučke škole. Prepušten sam sebi, živahan dječarac vrtio se ponajviše oko vojnika koji su ga često i nahranili. Među vojnicima štošta je čuo i vidio i prema tome bi loše završio da ga nije izbavila baka po majci.

### *1. Iz hajdučkog Trebinja u uskočki Senj*

Josipova baka po majci imala je u Senju sina Ivana Žagara, dobrostojećega gradskog pekara. Živio je u sredenome braku, ali bez djece pa ga je mati stalno moljakkala da uzme k sebi barem jedno od siročadi svoje pokojne sestre Terezije. S tim se složio i otac Ivan te je sa sinom Josipom stigao u Senj baš na tijelovsku osminu 1892. Pošto je ujna upoznala Josipa, brzo ga je zavoljela te mu postala pravom (po)majkom. Josip će kasnije zapisati: »Svojim lijepim postupkom

1 Prema običaju u Družbi Isusovoj, svaki je član pozvan da napiše tzv. *Curriculum vitae* ili *Autobiografiju* pa ju je napisao i o. Müller. Prvi dio autobiografije obuhvaća razdoblje do 1933, a drugi do 1937. Oba dijela čuvaju se u Arhivu Hrvatske pokrajine Družbe Isusove, Zagreb, F. P. Ti su spisi obilno korišteni za opis toga razdoblja njegova života, ali su popunjavani i iz drugih izvora. Za daljnje razdoblje do 1945. korišteni su godišnji katalozi i drugi izvori navedeni u bilješkama. U Katalozima od 1927. dalje kao datum njegova rođenja navodi se 5. travnja.

2 Nekadašnje prigradsko selo Černuče odavno je dio Ljubljane.

3 Curriculum vitae. (Dalje samo CV.) Čuva se u *Fasciculus personalis* (Dalje samo FP.) u Arhivu Hrvatske provincije Družbe Isusove u Zagrebu. (Dalje samo AHPDI.)

učinila je od mene sve što danas jesam. Bila mi je u punom smislu druga majka.«<sup>4</sup> Josip je u Senju završio preostala dva razreda pučke škole te je pristupio prvoj svetoj ispovijedi i pričesti. Ujna ga je jako lijepo pripremila na sv. pričest: »Pazi, sinko, da Isusa, koga ćeš danas primiti prvi put, nikada ne izgubiš.«<sup>5</sup>

Dječak je još u Trebinju rado učio katekizam, crkva mu je uvijek bila mila i rado je posluživao kod popodnevnih pobožnosti euharistijskoga blagoslova (večernjice), ali je od tamošnjega svećenika bježao zbog nekih nepravdi koje, međutim, nije nikad otkrio.

## 2. *Senjski gimnazijalac*

Nakon pučke škole, Josip se ujeseo 1894. upisao u gimnaziju. Senjska je gimnazija tada slovila kao dobra i stroga škola i u njoj će uspješno završiti svih osam razreda. Zapisao je da su imali dobre učitelje, ali na njega nijedan nije posebno djelovao. Bili su to redom liberali hrvatskoga tipa. Najviše je volio katehetu koji im je katkad znao tako lijepo govoriti o katoličkoj vjeri da su svi bili sretni što su katolici. Katoličkih društava na gimnaziji nije bilo jer to nije bilo po volji tadašnjemu režimu bana Károlyja Khuena–Héderváryja (vladao 1883.–1903.). Rado je učio i čitao je sve što mu je došlo pod ruku.

Nakon prvoga razreda gimnazije (1895.) pošao je s ujakom na proštenje u Brezje u Kranjskoj. Djetinjom je odanošću molio Majku Božju da mu pomogne kako bi u drugome razredu bio odlikaš i postao svećenik. Sljedeće godine bio je doista pravi odlikaš. Za tu istu godinu kaže da je vodio lijep duhovni život koji se sastojao u tome da prije spavanja izmoli mnogo Očenaša te da pazi da ne učini nijedne hotimične pogreške. Ta se djetinja pobožnost kasnije izgubila, ali ne posve. U petome razredu (1898./99.) zavjeriše se on i još petorica njegovih kolega da će svaki prvi petak poći na zajedničku svetu ispovijed i pričest i da će nakon završene gimnazije poći u svećenike. On će tako i učiniti, iako ne izravno.

Školovanje u Senju bilo mu je dosta naporno. Imao je sve nužno za život, ali je izvan škole morao mnogo raditi. Kroz sva četiri niža razreda bio je kuhar u kući, a u četiri viša razreda bio je često zaposlen u trgovini. O tom vremenu bilježi: »Često puta se dogodilo da sam do devet navečer radio u dućanu, a tek onda bih pošao pripremati svoje stvari za školu. Ujutro od pet sati bio sam opet u dućanu, pa sve do osam kad bih pošao u školu. U sedmom razredu gimnazije umrije mi ujak. Ujna je tada izgubila glavu pa je sve padalo na mene. Kadikad mi je bilo da zdvojim.«<sup>6</sup>

Nakon uspješne mature (1901./1902.) Josip je želio na više školovanje pa je zamolio unju da mu kaže, hoće li ga moći dalje podupirati. Ona je bila već bolesna i u velikim neprilikama s trgovinom pa ga je tako odbila da se sasvim odvratio od nje, ali samo na neko vrijeme.

4 CV.

5 CV.

6 CV

### 3. *Ni vojnik ni pravi student*

Da ne izgubi godinu, Josip se odmah poslije mature 1902. javio u vojsku. Služio je u Beču, ali vrlo kratko. Radi bolesti uha bio je privremeno otpušten, ali nije otišao iz Beča. Upoznao je ondje tetu koju prije nikad nije vidio i ona ga je primila k sebi. Ujesen se upisao na pravni fakultet i bacio bio svim žarom na učenje. Čitanje mu je bila prava strast i veli da ga je ono skoro dovelo do gubitka vjere. Spasio ga je zubar kojemu je u drugoj godini fakulteta odlazio na popravak zubi. Budući da je liječenje dulje potrajalo, sa zubarom se gotovo sprijateljio te počeo posve slobodno razgovarati i o osobnim stvarima. Josip mu reče da ga pravo ne zanima i da kani prijeći na medicinu, a zubar ga stane nagovarati da pođe u svećenike. »To će biti za vas i za vašu narav najbolje. Tu ćete vi biti jako sretan.«<sup>7</sup>

Josip je upamtio njegove riječi, ali se nije mogao na to odlučiti, premda ga je sve do petoga razreda gimnazije držala želja za svećeništvom. U to neodlučno doba dođe mu do ruku knjiga Franza Seeburga, *Marienkind*. Pripovijest je na nje-ga tako snažno djelovala da je ipak odlučio poći u svećenike. Kasnije, kao senjski bogolsov, tu će lijepu knjigu s kolegama prevesti na hrvatski.

### 4. *Studij teologije u Zagrebu i Senju*

Stigavši ljeti 1904. iz Beča u Senj na praznike, prijavio se biskupu za bogosloviju. Biskup Antun I. Maurović primio ga je i poslao na studij u Zagreb. Ujesen je stigao u Zagrebačko bogoslovsko sjemenište. Još nije ni obukao reverendu, kolege ga uputiše na ispovijed jednomu isusovcu. On ih poslušao i dođe o. Iliji Gavriću. Kad počeo: »Ispovijedam se...«<sup>8</sup>, a ispovjednik, misleći da je pristupio neki gradski momak, navali: 'A što ste došli amo? Kako vi spadate amo? Izadite odmah!' 'Dobro', rekoh i htjedoh se dići, kad o. Ilija okrenu ploču i ja sam se jako dobro ispovjedio i od tada pošao sasvim drugim putem.«<sup>8</sup>

Te jeseni Josip je prviput obavljao i duhovne vježbe koje je za bogoslove vodio isusovac o. Alojzije Ersin. Svidio mu se patrov lijep nastup i razlaganje duhovnih misli. Susrevši se s duhovnim vježbama, one ga nisu prestale privlačiti, a u senjskome klerikatu obično su ih davali isusovci o. Josip Predragović i o. Ivan Kujundžić. Kao bogoslov, imao je u Zagrebu prvi put i duhovnoga vođu. Bio je to duhovnik bogoslova, svećenik izrazite pobožnosti, dr. Josip Lang.

Sljedeće tri godine studija teologije Josip će nastaviti i završiti u Senju. Već je tada osjetio želju za redovništvom, ali se s time nije slagao njegov novi duhovni vođa. Moralo je doći nešto jače što bi ga pokrenulo. Trajno je pamtio riječi svoje ujne koja ga je dopratila do vrata sjemeništa: »Sinko, to je za mene najveća sreća što ćeš postati svećenik. Ali molim te, pazi, ako ne kaniš biti valjan svećenik, vrati se radije odmah natrag.«<sup>9</sup>

7 CV

8 CV

9 CV

## 5. Prve godine svećeništva

Sveti svećenički red podijelio mu je generalni vikar biskup Roko Vučić u senjskoj katedrali 2. veljače 1908.<sup>10</sup> Kao mlad svećenik vršio je službu kapelana u Senju imajući na brizi crkvu Sv. Križa, a potom je imenovan kancelistom pa protokolistom i arhivarom u biskupskoj kancelariji.<sup>11</sup> Posla je bilo mnogo jer je drugi kapelan ili pobolijevao ili je bio spriječen.

Mladi svećenik Josip radio je vrlo savjesno i po uputama što ih je o radu dobio u senjskome sjemeništu, a ipak nije naišao na razumijevanje, nego je dolazilo i do težih nesporazuma. Dobri biskup Roko Vučić (1910. – 1914.) okupio je grupu radnica iz tvornice duhana i s njima organizirao kongregaciju. Djevojke su mu se s vremenom nametnule i vršile na njega jak utjecaj, a bile su kivne na mladoga kapelana koji je također vodio jedno društvo koje je čak bolje napredovalo od biskupovog. Iz zavisti ga počеше tužakati biskupu, a on je mladog kapelana oštro korio, često i bez razloga. Djevojke su to znale pa su mu dobacivale: »Dobili ste i još ćete dobiti!«

Mladi je svećenik osjetio da je u malome gradu gdje svi sve znaju izgubio svaki ugled. Postao je krpa u rukama lude čeljadi. Molio je biskupa da mu smanji posao, ali nije uslišan. Molio je da ga pošalje na župu, ali ni to nije uspjelo. Tražio je premještaj, makar kao kaznu, ali mu ni to nije dao jer je obilnim i dobrim radom koristio središnjoj ustanovi. Budući da se hranio kod ujne, uštedio je lijepu svotu novca pa je nekima i to bilo krivo. Spletke koje su se oko njega vodile svakim su mu danom pogoršavale položaj, a on nije vidio izlaza. Uхватила ga je silna tjeskoba. O tome piše: »Jedne noći, jako kasno, šetao sam po svojoj sobi i molio Gospodina da mi pomogne. Gotovo sam vikao u onoj gluhoj noći: ‘Gospodine, sačuvaj mi vjeru, pomози mi!’ Kao znak s neba dođe mi pomisao na Družbu.«<sup>12</sup>

Malo nakon toga posavjetovao se sa svojim ispovjednikom i mjesec dana kasnije tadašnji superior Hrvatske misije, o. Ivan Kujundžić, primio ga je Družbu Isusovu. Biskup je u početku bio s tim sporazuman, dapače čestitao mu je na odluci da ode u Družbu, ali su onda krenula govorkanja da odlazi iz prkosa i da to nije njegova prava nakana pa se i biskup predomislio i zadržao ga u biskupiji još godinu dana. Bio bi ga zaustavio i zastalno, ali je mladi svećenik zaprijetio prizivom na Rim. Nakon toga sve je bilo brzo gotovo i 25. srpnja 1913. dobio je otpusnicu iz biskupije kako bi mogao stupiti u Družbu Isusovu.<sup>13</sup>

Vlč. Müller nije bio neki zatvoren i nepoznat tip svećenika. Bio je široka duha te je uz politička zbivanja u društvu pratio i idejna strujanja u redovima hrvatske katoličke mladeži. Svaka grupacija bila bi ga rado vidjela u svojim redovima, a on je izabrao isusovački red koji pod zastavom križa vojuje za Krista. Kad se u Rijeci svratio poznatomu uredniku *Riječkih novina* i vodi »seniora« dr.

10 BAS (Biskupijski arhiv Senj), R 17, Knjiga rednika senjsko–modruške biskupije, g.1908.

11 BAS, R 22, imena M — Ž

12 CV

13 BAS, R 22, imena M — Ž

Petru Rogulji te mu rekao da putuje u Zagreb i da će stupiti u novicijat Družbe Isusove, dotični mu je gospodin hladno odgovorio: »Da si mene pitao, ne bi nikad tamo pošao!«<sup>14</sup>

## 6. Novicijat u Zagrebu

Mladi je svećenik stupio u novicijat u Zagrebu na dan sv. Ignacija, 31. srpnja 1913. Primio ga je i među novake poveo tadašnji magister o. Franjo Beller. Müller o tome bilježi: »Sjećam se jako dobro, kako je, prateći me u novicijatske prostorije, cijelim putem molio Boga za me. To mi se jako sviđjelo.«<sup>15</sup>

U novicijatu se isprva osjećao jako sretnim, ali je nadošla žestoka kušnja te umalo nije pobjegao. Ovako bilježi: »Imali smo velike duhovne vježbe. Bilo je zadnje razmatranje toga dana uvečer. Radilo se o lakom grijehu. Nakon točaka za razmatranje vratim se u svoju sobicu, kad me iznenada spopade neki jaki bijes. Tama mi pade na dušu, i nešto me silom počeo goniti da što prije izađem iz Družbe. Da se umirim, pođem odmah ravno o. Belleru. Kazah mu što je na stvari. Dobri me otac nagovarao da se primirim, ali ja nikako da to shvatim te navalih, van pa van. 'Dobro', reče o. Beller, 'možete otići, ali promislite malo što radite.' Vratih se u sobu i kao da je netko sve odrezao. Ništa više od od onoga bijesa. Javio sam to kasnije o. Belleru i zamolio ga za oprostjenje. Socius (pomoćnik) magistra bio je isprva o. Bruno Foretić, a kasnije o. Josip Lachmayr.«<sup>16</sup>

## 7. Susret s o. Jurom Jeramazom

U novicijatu u Palmotićevoj stanovao je i starac o. Juraj Jeramaz, glasoviti pučki misionar. Müller mu je morao svaki dan asistirati kod mise jer se starac već gubio. Patrovo lice odnekud mu je bilo poznato pa se napokon i svega prisjetio. Kad je Josip bio u četvrtom razredu pučke škole, o. Jeramaz je u Senju držao pučke misije ili korizmene propovijedi. Kao uvod u propovijed, otac je najprije izgovarao onaj poznati misijski refren: »*Život kratak...*«. Kad bi izrekao te prve riječi pozvao bi djecu da ih opetuju. A djeca su krivo razumjela njegove riječi izgovorene dubokim basom, pa su u jedan glas viknula: »*Živio fratar!*« Stariji ljudi počeli su se smijati dječjoj ludoriji pa su djeca pobjegla iz crkve. Müller je podsjetio starca na taj davni događaj, a starina se svega sjećao pa mu lijepo staračkim glasom rekao: »A jesi li ti to bio, lopove!« — i nasmija se baš od srca.

14 CV

15 CV

16 CV

## 8. Četiri godine vojni svećenik

Nakon završene prve godine novicijata, kad je buknuo Prvi svjetski rat, p. Müller morao se odazvati pozivu za vojnoga svećenika. Iz Zagreba je krenuo 13. kolovoza 1914. prema Trstu. Na putu je kod Ljubljane bio skoro ubijen jer su ga smatrali srpskim špijunom; spasili su ga dokumenti koje je bio ponio sa sobom.<sup>17</sup> S vojskom je prošao put od Trsta do Metkovića i natrag pa preko Austrije do Erdelja i natrag do Trsta. Prepuštamo njemu da nam priča. Priču ćemo malo skratiti, a jezik osuvremeniti.

»Prva mi je služba bila na bolničkom brodu austrijskog crvenog križa. Ime mu je bilo Metković, a prevozili smo ranjenike i bolesnike upravo iz Metkovića u Trst. Na brodu se dalo mnogo i lijepo djelovati. Samo u nekoliko dana na brodu, u mojim rukama, vojnici su se smirili. Mnogo su pomagali i darovi u vinu, duhanu i raznim drugim malenkostima koje je obilno davala Dalmacija. Ta je moja služba ubrzo morala prestati jer je Jadran postao nesiguran za prijevoz bolesnika, pa me tada zapala služba u podčasničkoj ratnoj školi za mornarički podmladak u Trstu. Međutim, škola tu nije mogla prosperirati jer su mladići bili previše izloženi pogubnom utjecaju pokvarenoga grada, pa je brzo premještena na Blatno jezero u Mađarskoj, a meni dodijeliše službu svećenika u Tršćanskom garnizonu. Radio sam po bolnicama, naročito u Hospitalu Austro–Americana. S fronte u Srbiji vojnici su donijeli pjegavi tifus pa je bolnica morala biti posve izolirana. Tada sam preko sestara započeo vrlo intenzivan svećenički rad koji je Bogu priveo mnogo duša. Ispovijedali su se tada i najzagriženiji bečki socijalisti. Pomoglo mi je i to što sam raznim prigodama mogao ljudima i djelotvorno pomoći.

Podmuklim djelovanjem jednog češkog vojnog svećenika, morao sam ići iz Trsta pa sam premješten u mobilnu vojnu bolnicu br. 2 trećeg kora. Ta vojna bolnica, Feldspital, nije nikada imala svećenika pa je sve bilo upravo divlje. Već prvih dana nakon mog dolaska jedan je naš momak pucao na svog časnika. Ni kasnije nije u bolnici uspostavljen red, pa sam zamolio i dobio premještaj u vojnu bolnicu 'Epidemiespital No. 7.' Tu se radilo polako ali dobro. Bolnica je uskoro s tirolske fronte premještena u Mađarsku, i konačno se malo smirismo u Erdelju, u starom gradu Karlsburgu (Gyulaféhérvár). Odatle me brzojavno pozvaše u Budimpeštu gdje sam 8. prosinca 1916. položio prve zavjete kod naših otaca u samostanu u Jelisavinoj ulici, čime je završilo vrijeme moga novaštva.

Uskoro me poslaše u Drugu brdsku brigadu (2. Gebirgsbrigade) koja je već djelovala u Rumunjskoj. U toj su brigadi gotovo mahom bili naši ljudi. Dalo se puno raditi, jer ti vojnici kroz sve proteklo vrijeme rata nisu imali svećenika koji bi znao ikoji slavenski jezik da bi se mogli ispovjediti, pa sam najprije to sredio. Nakon toga je, prema mogućnostima, uvedena redovita služba Božja za svako vojno odjeljenje. Na glavnoj svetoj Misi kod štaba uvijek je pribivalo mno-

17 Opširan opis vidi: o. Josip Müller, *Vjesnik Hrvatske pokrajine Družbe Isusove*, Zagreb, lipanj 1918. U ratnoj vrevi, str. 26. — 34. i nastavak u istom Vjesniku, travanj 1919. str. 17. – 24. Na str. 18. spominje da je saznao za smrt svoga brata, također vojnika.



go vojnika, i moral se među njima jako lijepo popravio. Kasnije sam, pomoću naših (isusovaca) u Beču, organizirao stalnu vojnu knjižnicu za časnike, što je za njih bila velika blagodat. Za njezin prijevoz imao sam posebnog momka i konja. Pomoću te knjižnice došao sam u uži kontakt s časnicima, te se učinilo mnogo dobra u vjerskom smislu. Moj nasljednik tu je knjižnicu prvom prilikom jednostavno uništio, pa se time još i ponosio, a bio je naš travnički đak iz Bosne i svećenik jedne tamošnje biskupije.

U toj Drugoj brdskoj brigadi zapovjednik mi je bio jedan liječnik Čeh. Stalno mi je radio o glavi, i bio bih sigurno stradao da me nije spašavao jedan narednik iz Beča, po imenu Müller, a po službi detektiv. Stoga sam rado prihvatio poziv svoga vojnog superiora i prešao k njemu kad se naša brigada ponovno našla u blizini Trsta. Tada mi je svećenička služba dodijeljena kod postrojbi koje su se u zaleđu pripremale za nastup na fronti, a bilo mi je podložno petnaestak drugih svećenika za pastorizaciju 200 tisuća ljudi. Komanda me ipak nije htjela primiti, jer im, tobože, ne treba svećenika. Da ipak budem primljen, morala je intervenirati najviša vojna oblast. Kasnije su moj rad tako cijenili da su me predložili za najviše odlikovanje, i nisu me htjeli pustiti odande. Kod te službe ustali su protiv mene njemački vojni svećenici. Te su vojne postrojbe bile sastavljene većinom od slavenskih vojnika pa je njemačkih svećenika trebalo sve manje, a to im je bilo krivo. Tužiše me tada vojnom nadušobrižniku, jednom pomadarenom Slovaku, koji nas je sve do jednoga, porazmjestio drugamo. Tada me je zapala 48. divizija koja je bila kod mjesta Arsiero i Arsiago, ali ondje nisam dugo ostao jer se fronta već bila lomila i vojnici su dezertirali. Poslan sam za vojnog svećenika u bolnici u Caldonazzo, Val Sugana, a bio je to posljednji raspored. Tu sam dobio gripu. Posljednjeg dana držanja fronte, i posljednjim vlakom koji je još vozio, pobjegao sam da ne padnem u ruke Talijana. Sretno sam stigao u Innsbruck i priključio se našim studentima filozofije. Odatle smo svi pošli u Zagreb, a onda u Sarajevo. Bilo je to ujesen 1918.«<sup>18</sup>

Zanimljivo je napomenuti da je p. Müller imao i posebnih spoznaja o tome kako se tko odnosi prema isusovcima. »Onaj liječnik u 2. brigadi progonio me zato što sam isusovac. Nas [isusovaca] bojala se i komanda, pa vojni superior nije nipošto htio da dodem u njegovu kancelariju, jer sam jezuita. A kada je vojni biskup došao u Trst na inspekciju, jasno sam opazio da nas ni on rado ne gleda. Osobito poštivanje prema nama opazio sam kod njemačkih vojnih svećenika, a jako su nas poštivali i rumunjski grkokatolički svećenici. Inače, svećenik u austrijskoj vojsci općenito nije bio dobro viđen. Zavidjeli su nam na visokom činu i svatko se od nas morao svojim radom istaknuti i dokazati da je svećenik na fronti važan i potreban.«<sup>19</sup>

18 CV

19 CV



## 9. Studij filozofije u Sarajevu i rad s mladima 1918. – 1922.

Na teološkome fakultetu u Zagrebu gdje je Müller studirao prvu godinu, a pogotovo na teologiji u Senju gdje je studij nastavio i završio, filozofiji se nije posvećivala ona pozornost koju je Družba zahtijevala za svoje svećenike pa je i p. Müller morao dopuniti taj studij. Učinio je to u Sarajevu šk. g. 1918. do 1920. pod vodstvom p. Prešerena, p. Horrmana i p. Šanca. Bilo je to neposredno poslije Prvoga svjetskog rata pa se drugačije nije ni moglo.<sup>20</sup>

U drugoj godini filozofije bio je i prefekt dijecezanskih bogoslova i predavao im sociologiju. Ujesen je od p. Vanina preuzeo vodstvo pet Marijinih kongregacija i uopće pastoral za mušku mladež, baštinu pok. p. Puntigama. O tome je zapisao vrlo informativne podatke: »Kao isusovac, pastoralni rad započeo sam u Sarajevu šk. g. 1920. do 1922. Bile su to lijepe organizacije đaka i omladinaca. Mlade je valjalo u koječemu poučiti, sačuvati ih od pokvarenosti i pripremiti za život. Među njima su bile i dvije glazbene grupe. Jedni su bili već izučeni, drugi početnici. Vodili su dva tamburaška zbora. S djecom zajedno stvorili su orkestar. Dramska sekcija izvodila je svaki mjesec novi komad. Igralo se svake nedjelje. Predavanja su bila svaki dan za sve, a za starije još napose. Sve troškove, osim stanarine, namirivali su omladinci sami, što svojim novcem, što od ulaznica na predstave. Stvorila se i 'posujilnica'. Imali smo 200 tisuća dinara u posudbi. Svrha je 'posujilnice' bila da se namaknu sredstva kojima će se, danas–sutra, pomoći naše omladince da postanu neovisni. Tako se htjelo u Sarajevu stvoriti jaki katolički srednji stalež. Međutim je banka došla u nezgodne ruke i sve je propalo. Omladinsko društvo je poslalo tri omladinca u Köln da tamo prouče vođenje katoličkih Kolpingovih organizacija. Nije bilo uspjeha. Nisu se vratili.

Đaci su bili organizirani u dva tečaja. U jednom su bili svi bez razlike. Držalo im se predavanja, a i sami su držali razne akademije te izdavali svoj listić. U drugom tečaju bili su oni probraniji, neka elita iz koje su se trebali odgajati budući vođe. Bilo ih je svega deset. Od te deseterice trojica su pošla u sjemenište: Krunoslav Draganović, Bela Römer i Alojzije Budzinski. Bili su to prvi maturanti s građanske gimnazije koji su pošli na teologiju.

Rad u Sarajevu ometali su naši građanski ljudi. Nisu znali odgajati. Čim bi koji mladić malo napredovao, već bi ga odvukli k sebi, gdje bi kasnije propao. Kad bi omladinci i djeca pošli nekamo da igraju, zadržavali bi ih i preko noći. Mladi bi ljudi tada štošta čuli i vidjeli što je na njih razorno djelovalo. Stoga su kasnije i sami molili da ih se ne šalje nikamo. Inače smo često nastupali u Sarajevu na katoličkim priredbama. Građanstvo je pratilo naš rad s velikim simpatijama. Čak su nam i komunisti kasnije postali prijatelji. Brzo su uvidjeli da je sve to konačno ipak u korist radnika i njihovog podmlatka.

U sarajevskom radu najbolje su uspjeli apologetski tečajevi. Mladim se ljudima kazalo sve što im je bilo potrebno znati da se obrane od napadaja raznih neprijatelja. To su vrlo rado slušali i jako uspješno primjenjivali. Nitko se nije više usudio da ih napada.«<sup>21</sup>

20 Usporedi: *Catalogus Vice–Provinciae Jugoslaviae* dotičnih godina.

21 CV

## 10. Dopuna teološkoga studija i redovničke formacije

O. Müller bio je još mlad svećenik s pastoralnim iskustvom iz rata, vrlo sposoban, pa su mu poglavari predviđali buduću profesuru. Poslaše ga stoga u Valkenburg u Holandiji gdje su njemački isusovci držali svoju teologiju da od 1922. do 1924. dopuni i teološki studij i položi ispit »ad gradum«. Te dvije godine upamtio je kao najljepše u Družbi. Za to razdoblje kaže: »Osvajala me dobrota i prijaznost otaca i skolastika. Svi smo bili braća, premda nas je bilo sa svih strana svijeta. Tu sam jasno razabrao univerzalnost Crkve i Družbe.«<sup>22</sup>

Nakon završene teologije, šk. g. 1924./25. o. Müller priprema državni ispit iz sociologije u Berlinu.<sup>23</sup> Taj ga je studij jako privlačio, ali ga nije mogao nastaviti. Poglavari su smatrali da bi predugo trajao pa ga pozvaše da šk. g. 1925./26. obavi u Ljubljani »treću probaciju« i da usput bude *socius (pomoćnik)* magistra novaka o. Anđelka Jurića. Propisane velike duhovne vježbe obavio je kod o. Wimmera u Lainzu kod Beča i time zaokružio propisanu isusovačku formaciju.

## 11. Početak duhovne skrbi za uznike Sudbenoga stola u Zagrebu

Poslije treće probacije, u kolovozu 1926. o. Müller dolazi u Zagreb i radi u Bazilici Srca Isusova kao *operarius (redoviti pastoralni djelatnik)*. Vodi Marijinu kongregaciju muževa, uređuje *Vjesnik Marijinih kongregacija* i kućni je savjetnik. Zadnje zavjete položio je u Zagrebu 2. veljače 1927. pred provincijalom p. Antonom Prešerenom, a kao specijalni gost za tu prigodu došao je o. Franz Hammerl iz Travnika.

U proljeće 1927. došao je superioru kuće, o. Ljudevitu Dostalu, župnik župe sv. Marka dr. Svetozar Rittig i zamolio ga da odredi jednoga patra koji će u zatvoru Sudbenoga stola održati duhovne vježbe. U zatvoru su tada bili i članovi zloglasne družine Jove Čaruge. Iz istrage se jasno predviđalo da će bar četvorica biti obješena. Dr. Rittig odlučno je tražio da se što prije počne s duhovnim vježbama da ti ljudi, premda su razbojnički živjeli, barem pokajnički umru. Istaknuo je da bi bila sramota za sve svećenstvo da umru bez pokajanja. Sve je to dr. Rittig iznio o. Dostalu u nazočnosti o. Müllera. Budući da je o. Müller već kao vojni svećenik stekao u Trstu neka iskustva u radu sa vojnim zatvorenicima, biva određen za taj posao. Pred Uskrs 1927. držao je prve duhovne vježbe kojima su prisustvovali i Čarugini ljudi. Tada je bila upriličena i ispovijed za sve zatvorenike koji budu željeli. Četvorica Čaruginih ljudi doista su bila obješena 20. veljače 1928. O. Müller ih je pripremio na smrt i sva četvorica su se ispovjedila. Poslije toga, o. Müller je tek tu i tamo dolazio u zatvor, ali je počeo skupljati knjige za uznike.

22 CV

23 Opširan prikaz prilika na fakultetu u Berlinu vidi: *Mali vjesnik*, veljača 1925. str. 69. – 72.

## 12. Redovita duhovna skrb za uznike Sudbenoga stola

U listopadu 1928. našao se u zatvoru i dr. Mile Budak. On je stao raditi na tome da o. Müller stalno dolazi. Koliko je poznato, Budak je intervenirao preko kanonika Stjepana Korenića pa je otada o. Müller dolazio barem jednom tjedno. Dobrovoljnim prilozima koje je prikupio, podignut je u zatvoru oltar. Nabavljene su dvije pričesne klupe i jedan ormar za crkveno ruho. Ljudi su se odazivali svojim dobrovoljnim prilozima jer je vijest o pokajanju Čaruginih ljudi dobro odjeknula. Drugi ormar za crkveno ruho nabavljen je 1929. Neke »misnice« darovala je gospođa Budak, dok je ostalo misno ruho nabavljeno brigom gospođe Springensfeld preko Društva sveudiljnoga klanjanja. Tvrtka »Vasić« nanovo je pozlatila kalež i patenu. Tepih pred oltar, nove svijećnjake, vaze za cvijeće i »suho cvijeće« za oltar darovala je jedna gospođica koja je o. Müllera posebno molila da ju nikad ne imenuje.

Za Božić 1929. u kapelici je sa svake strane oltara stajao lijep bor s bogatim nakitom i električnim žaruljicama, a sve su to uređivali sami uznici. Od te godine, dozvolom Suda, p. Müller svakog utorka obilazi sve zatvorske ćelije. Tom prigodom podijelio je mnogo knjiga, upoznao mnoge uznike i pomogao im koliko je mogao. Iste godine pokrenuo je i akciju za popunu biblioteke koja je imala već 1500 svezaka. Zatvorenici rado čitaju i to im je velika blagodanost, ali nemaju smisla za čuvanje knjiga pa ih je pater morao dva puta dati na ponovni uvez da se sačuvaju.

Organizira se i pjevački zbor samih zatvorenika, a vježba ih jedan njihov su-drug. Dr. Mile Budak od nekog im je prosvjetnog društva iz Zagreba pribavio i dobar harmonij. Vodenje pjevanja i sviranja preuzeo je kasnije učitelj maloljetnih zatvorenika. Kad on to više nije mogao, dolazio je jedan glazbenik iz građanstva koji je za 200 dinara mjesečno održavao vježbe dvaput tjedno te svirao pod misom, nedjeljom i blagdanom. P. Müller je pjevanju i sviranju posvećivao veliku pozornost samo da bi zatvorenici što radije i u što većem broju dolazili na svetu misu pa ih je tada i dolazilo do 75%.

Već 1927./28. počelo se za Božić i Uskrs darivati zatvorenicima skromne darove, a za te su blagdane dobili i bijelu kavu, pola kilograma bijeloga kruha, kobasice ili suho meso, svaki put deset cigareta i oko pola litre vina. Vino su prvih godina darivali preuzvišeni gospodin nadbiskup zagrebački dr. Antun Bauer i prečasna gospođa kanonici, a skupljala ga je gospođa Budak. Kasnije je vino davao sam Preuzvišeni nadbiskup. Kruh je bio većinom iz pekare Ivanković (prije g. Okroša), meso su darivali razni zagrebački mesari, mlijeko je dala mljekara, kavu tvrtka Meinel, a cigarete su skupljane među pušačima. O. Müller je, prema potrebi, od dobrih ljudi izmolio i odijelo za ponekog zatvorenika, a Preuzvišeni je nadbiskup kasnije o svom trošku darovao i platno (žuticu) za rublje.

Službeni dekret za rad u zatvoru Sudbenoga stola o. Müller dobio je tek 22. studenoga 1930.<sup>24</sup> Tako se rad odvijao, uz male preinake, do 2. listopada 1932.

24 Vidi: *Mali vjesnik*, rujna–listopad 1930. str. 22. – 23. gdje ima i drugih podataka o njegovu radu.

kad je na molbu uznika u kapeli uvedena stalna prisutnost Gospodinova ili Presveti oltarski sakrament. Otada se i oltar kitio svježim cvijećem, a ulje za vječno svjetlo darivali su dobri ljudi. Uprava zatvora odredila bi uznika koji se brinuo da sve bude u redu i do odlaska p. Müllera 1937. u Sarajevo nije s tim u vezi bilo nikakve neugodnosti. Godine 1936. bila je nabavljena bijela misnica u narodnome stilu koja će se upotrebljavati samo za najveće blagdane.

O. Müller ističe da se kod uznika mora raditi s velikom ljubavlju, a to znači da im ljubav treba pokazati ne samo riječju nego i djelom. Ti ljudi i stradavaju zbog pomanjkanja ljubavi. Treba im vjerovati jer moraju imati nekoga u čijim su očima dobro viđeni. Treba biti blag i raditi ne samo po zakonima logike, nego i po zakonima srca. Tako je radio i uspijevao salezijanac don Cafasso, a o. Müller slijedio je njegov primjer.<sup>25</sup>

### *13. Graditelj kapele Kraljice Hrvata na Sljemenu*

Zamisa o kapelici na Sljemenu potječe iz vremena prije Prvoga svjetskog rata. U Zagrebu se o tome govorilo i počelo skupljati darove, ali se nije daleko odmaklo. Poslije rata ta je želja oživjela osobito zato jer se nedjeljom sve više građana uspinjalo na Sljeme, a nisu imali gdje pohađati sv. misu. Nije bilo čovjeka koji bi se zauzeo za ostvarenje te zamisli, dok je nije usvojio o. Josip Müller. On sam u *Hrvatskoj straži* opisuje kako je došlo do gradnje kapelice i čemu ona ima služiti, ali ne očituje svoje ime. Znamo da je on autor toga opširnog opisa koji ćemo ovdje kratko preporučiti.<sup>26</sup>

Dobro poznati zagrebački špediter Ivan Eliaš došao je kasno ujesen 1927. p. Mülleru i ispriповjedio mu kako je minuloga ljeta s obitelji ljetovao na Sljemenu, kamo se nedjeljom popelo i mnogo drugih Zagrepčana, ali su nedjeljom svi bili bez mise jer nema nikakve kapelice gdje bi se sv. misa mogla služiti. Odmah se ponudio da će sâm pomoći i druge na to potaknuti, ako se netko zauzme da se gore sagradi lijepa kapelica.

Sljedeće godine (1928.), 28. svibnja, bile su na Sljemenu na izletu dvije Marijine kongregacije, to jest kongregacija radnika i građana. Poslije podne, već na povratku kući, na jednom nagorjelom panju opaze ostatke drvenoga ormarića u kojem je do jučer stajala mala slika Majke Božje. Netko je vjerojatno nesmotreno ostavio zapaljenu svijeću pa se ormarić zapalio. Društvo kongreganista tu se zaustavilo. Kratko su se pomolili i otpjevali nekoliko marijinskih pjesama. Netko tada pripomenu kako je žalosno što na toj lijepoj gori jedne čisto katoličke zemlje, koja u povijesti nosi ime *Regnum Marianum*, na Kraljicu Hrvata podsjeća tek jedan tako bijedan spomen. Razvila se o tome rasprava koja je završila odlukom da se na tom mjestu podigne stup od građe otporne na vatru, a na stup da

25 CV. Ovo izvješće napisao je o. Müller 1937., pred odlazak u Sarajevo. Don Josip Cafasso živio je 1811. – 1860. Crkva je priznala njegove herojske krjeposti i proglasila ga svetim.

26 *Hrvatska straža*, 9. srpnja 1933. str. 4.

se postavi kip Majke Božje koji će biti zaštićen od svih vremenskih nepogoda. Raspravu je pratio i p. Müller kao voditelj obiju kongregacija. Njemu se ideja itekako dopala. Kasniji razgovori i savjetovanja s njim završise zaključkom da bi najbolje bilo podići kapelicu i posvetiti je Majci Božjoj u zahvalu za tisuću godina Hrvatskoga Kraljevstva i na spomen dvadeset i pete godišnjice Marijine kongregacije radnika i dvadesete godišnjice Kongregacije građana. Već iz spominjanja kongregacijskih godišnjica vidi se da je ideja sazrijevala i u duši samoga o. Müllera koji je te kongregacije vodio i uređivao njihov list *Vjesnik Marijinih kongregacija*. Nije zaboravio ni Eliašovu ponudu od prošle jeseni da će i sam pomoći ako se netko zauzme da se sagradi kapelica. A tko je pozvaniji da se zauzme ako ne on, predstojnik Marijinih kongregacija, i preko koga će se zamisao ostvariti ako ne upravo preko Marijinih zbornika?

Uskoro se krenulo prema ostvarenju ideje. Ustrojen je odbor za gradnju kapelice, zatraženi su idejni nacrti i održavana razna vijećanja. Nevolja je bila u tom što je kapelica u svakome vijećanju narasla za nekoliko metara, a novca niotkud. Nešto se skupilo, ali su ljudi malo davali zbog nestašice, a još više zbog nevjerice da bi se gore u planini moglo išta ozbiljnije sagraditi. Tada se obje kongregacije iskazaše svojim prilogom. Bio je to dosta velik prilog za njihove mogućnosti, ali ni izdaleka dostatan.

Odboru za gradnju najviše se svidio nacrt ing. arhitekta Jurja Denzlera te ga je o. Müller predložio gradskoj komisiji na odobrenje, a njoj se također svidio te ga je odobrila. Nakon toga, 16. travnja zamoljeno je Poglavarstvo grada Zagreba da daruje zemljište. Molbu je podupro i župnik sv. Marka, mons. dr. Svetozar Rittig, nekadašnji travnički đak, te je Grad doista dodijelio zemljište na blagdan sv. Ignacija 31. srpnja 1929. Radost je bila velika, ali novca još uvijek premalo. Prošle su pune tri godine dok se nije sakupilo 65.000 dinara, a to ni iz daleka nije bilo dosta. Tada su pokrenuli promidžbu među zagrebačkim obrtnicima koji su se sjajno iskazali. Što radom što materijalom, oni su pridonijeli gotovo polovici vrijednosti kapelice. Bilo je upisanih preko tisuću darovatelja. Zahvaljujući njihovoj velikodušnosti, 17. svibnja 1932. mogli su napokon početi radovi. Vrijeme je dobro služilo i gradnja je lijepo napredovala, ali je i skupljena svota novca brzo kopnila. Silnu volju za kapelicom poduprla je konačno velikodušna hrvatska duša i građevina je stavljena pod krov. Zagrebački pomoćni biskup, dr. Dominik Premuš, blagoslovio je građevinu 11. rujna 1932. te se prvi put pokraj nje slavila misa uz sudjelovanje silnoga svijeta koji se za tu prigodu sa svih strana popeo na Sljeme. Kako je opet nastupila novčana suša, ostavilo se novu kamenu građevinu da se tijekom zime na vjetru dobro osuši. Ipak, u badnjoj noći 1932. slavila se u njoj prva polnočka. Od ideje do ostvarenja trebalo je punih pet godina. Kroz to vrijeme trebalo je preživjeti teških dana i podnijeti ljutih jada. A zbog čega?

Valja znati da za kapelicom nisu toliko čeznuli dobrostojeći »purgeri«, koliko svijet iz tvornica i obrtničkih radionica koji se u gradu doslovce gušio u svojim jadnim stanovima. Jedva su dočekali nedjelju da se naužiju svježega zraka, pa su, daleko više nego danas, hrlili na planinu, a gore nije bilo mise da ispune svoju vjerničku dužnost. Osim pojedinačnih izleta, i škole su sve učestalije vodile djecu

nedjeljom na Sljeme, a svi su oni ostajali bez svete mise. Stoga su i roditelji isticali potrebu za kapelom i, u skladu sa svojim mogućnostima, zdušno pomagali gradnju. Najveću većinu građana radovala je misao da će tako lijepo i obljubljeno Sljeme na jednom svome vrhu dobiti znak Božji koji će ujedno biti posvećen Majci Božjoj koju od davnina tako iskreno štiju. Upravo to je o. Müllera poticalo da kapelica bude onakva kakvu su Zagrepčani očekivali — ljupki dom Majke i Kraljice.

Kad je djelo napokon bilo dovršeno i 16. srpnja 1933. posvećeno, radosti nije bilo kraja. Posvetu je obavio tadašnji zagrebački nadbiskup i hrvatski metropolit dr. Antun Bauer. Silan svijet koji se okupio na taj čin divio se kapelici. Izvana mila kao golubica, iznutra ukrašena remek–djelima hrvatskih majstora, spontano je prozvana kapelicom Kraljice Hrvata. A duša svega toga i najsretniji hodočasnik bio je upravo o. Müller. Valja zapisati i to da je odbor za gradnju kapelice pred čin posvete dobio i jednu svoticu novca, ostatak nekadašnjih kruna što su još pred rat sakupljene za istu svrhu.

#### *14. Pokretač pučke kuhinje i rušnice*

U sve vrijeme svoga rada u Bazilici Srca Isusova, p. Müller vodio je i više Marijinih kongregacija. Da bi za njihove članove našao i konkretno osmišljenje, nastojao ih je uključiti u socijalni rad. A potrebe su bile velike. U gradu je bivalo sve više sirotinje koja je na samostanskim vratima molila hranu pa na Novu godinu 1930. p. Müller otvara u Palmotićevoj 31 »pučku kuhinju« u kojoj se dnevno dijelilo 40–50 toplih obroka, osobito siromašnim majkama s djecom. Pazio je da ono što siromasi dobivaju bude izdašno i ukusno. Znao je da je u njih duhovna bijeda veća od materijalne pa ih je nastojao i duhovno obodriti.

U ožujku 1930. osnovao je i »Rušnicu Marijinih kongregacija«. Vodile su je gospode i gospodice kongreganistice.<sup>27</sup> Rušnica će tijekom godine, a osobito o Božiću i Uskrsu, odjenuti mnogo siromaha, a posebno djecu koja nemaju hranitelja, a možda ni hraniteljice. Na taj se način učinilo mnogo dobra. Sve te pothvate izvodile su Marijine kongregacije pod vodstvom p. Müllera. On je bio duša svega. Zbornicima i zbornicama davao je te zadatke da se praktičnim karitativnim radom podigne ugled kongregacija.

Pučka je kuhinja u studenom 1932. predana kršćanskim socijalima da i oni imaju praktično polje rada i prenesena je na drugo mjesto. Osim toga, trebalo je u toj krizi preuzeti i brigu za siromašne namještenike i službenike te im uz hranu davati i ponešto novca. Budući da je kriza bivala sve veća, bilo je i sve više siromaha pa je početkom studenoga 1933. opet počela samostalno djelovati druga »pučka kuhinja«. Dnevno je davala 100 obroka, ali se sada svaki obrok plaćao jedan dinar. Ta je simbolička naplata uvedena zato što se pokazalo da ni sirotinja

<sup>27</sup> Rad rušnice do konca 1934., kad je pripojena Karitasu Bazilike Srca Isusova, može se vidjeti i prema Glavnoj knjizi o primitku i izdatku odjavnih predmeta. Čuva se u AHPDI, Zagreb.



ne zna cijeniti ono što dobije zabadava, a trebalo je na bezbolan način ukloniti one koji hoće živjeti na tuđi trošak.

### 15. Djelovanje izvan Zagreba

P. Müller djelovao je i izvan Zagreba i žeo lijepu uspjehe gdje je bilo suradnje. Već 1928. pokrenuo je duhovne vježbe u Slavonskoj Požegi. Išlo se zatim da se ondje stvori jedan jak vjerski centar za onaj dio Slavonije. Duhovne vježbe za muževe i žene dobro su uspijevale, a s predavanjima i misijskim radom sve je živnulo. Nažalost, tome se dalje nije pridavalo važnosti pa je sve opet zamrlo.

Jednako tako, počeo je s duhovnim vježbama i u Đakovu, za seoske žene i djevojke, a mjesni organizator bio je g. Augustin Wolf. Kasnije je to nekako zamrlo pa je tu akciju opet oživio u dogovoru sa sestrama svetog križa, osobito nastojanjem s. Huberte. Prve godine (1932.) došlo je na duhovne vježbe što žena što djevojaka tek 70, a već na sljedećima bilo ih je 270. Stvar je vrlo dobro uspjevala. Pohvalio ju je i sam biskup te zamolio da se i u Osijeku započne s duhovnim vježbama za građane i građanke, da se grad duhovno pridigne i preporodi. Ponovno je pokrenuo duhovne vježbe u Slavonskoj Požegi. Uza sve opsežne poslove u Zagrebu, često ga susrećemo i na pučkim misijama. Govorio je jezgrovito i uvjerljivo. Tu vještinu stekao je držeći niz godina takozvane »petminutne« nedjeljne propovijedi.

### 16. P. Müller kao urednik i pisac

P. Müller bio je i vrstan pisac. Tri godine (1926.–1928.) uređivao je *Vjesnik Marijinih kongregacija*. U svakom broju zastupljeni su i njegovi članci. Za njega Kongregacija nije klub dokonih duša, nego ozbiljna škola osobnoga posvećenja po uzoru na Mariju. Tako on piše i tako potiče. Napisao je mnogo članaka za *Glasnik Srca Isusova*, za *Kalendar Srca Isusova i Marijina*, za *Misijski kalendar i Hrvatsku stražu*. Iz svih članaka vidi se kojim duhom diše i za čim ide: da duše privede bliže k Isusu, da se Njegovom ljubavlju ogriju i Njegovim životom žive. Po koji članak napisao je i za časopis *Život*, ali je više bio usmjeren širem pučkom pastoralu.

U *Vjesniku Hrvatske pokrajine Družbe Isusove* opisao je početak rata i svoj odlazak na frontu. Taj list zamijenjen je u studenom 1921. listom *Mali vjesnik* koji je počeo izlaziti u Travniku i donosio samo kratke vijesti, ali u njemu nema priloga p. Müllera o ratnim događajima. U svome *Curriculum vitae* navodi da ostavlja i jedan omašan rukopis o svojim ratnim doživljajima. O tome veli: »Možda bi rukopis ipak bilo dobro završiti i sačuvati za kasnija vremena. Po kazivanju naših koji su ga čitali, ima ondje vrijednih stvari. Napose mu veliku važnost pridaje o. Miroslav Vanino.«

O Müller pisao je mnogo o kapeli Majke Božje Kraljice Hrvata na Sljemenu koju je gradio i o kojoj se brinuo. U tim njegovim člancima otkrit ćemo dušu koja



je sva gorjela za spas onih kojima je poslan, a to su duše hrvatskoga naroda.<sup>28</sup> Nije se stoga čuditi što je to dao uprizoriti i velikim fresko–slikama na bočnim zidovima s unutrašnje strane kapele.

Odlično je govorio i pisao hrvatski, a u školama i u vojništvu dobro je naučio i njemački. Talijanski je usavršio kao vojnik u Trstu, a služio se i francuskim. Taj jezik počeo je učiti još u teologiji, osobito zato da bi mogao studirati sociologiju koja ga je stalno zanimala.

### *17. Odlazak u Sarajevo, premještaj u Osijek, povratak u Zagreb*

Ujesen 1937. o. Müller premješten je na teologiju u Sarajevo. Dvije godine obavlja razne službe: prefekt je pitomaca (bogoslova), profesor crkvenoga govorničtva, istočnoga bogoslovlja i sociologije, *operarius (pastoralac)*, nedjeljni i blagdanski petminutni propovjednik, pročelnik Marijinih kongregacija muževa, djevojaka i žena, drži duhovne nagovore u karitativno–školskome zavodu sv. Vinka i sv. Josipa, kućni je savjetnik, prefekt biblioteke, kućni i crkveni ispovjednik. Poslova je bilo napretek, a obavljati ih je mogao samo zdrav, inteligentan i revan svećenik.

Ujesen 1940. prelazi u Osijek i preuzima vodstvo kongregacije građana i djevojaka, duhovnik je kršćanskih radnika, propovijeda u kapeli Srca Isusova i urednik je lista *Naše svetište* kojim se promiče gradnja nove isusovačke crkve Srca Isusova u Osijeku.<sup>29</sup> No već ujesen 1941. eto ga opet u Zagrebu.

### *18. Spor s Petrom Perkovićem*

Čini se da je neposredni povod premještaja p. Müllera u Sarajevo 1937. bio neki stari spor između njega i Petra Perkovića, predsjednika odbora za gradnju kapelice Majke Božje na Sljemenu. O tome nam je dostupan samo jedan spis, svojevrsni »*pro memoria*« dotičnog Perkovića, u kojem on 4. lipnja 1942. stavlja na papir dugi razgovor što ga je prije toga (31. svibnja) vodio s provincijalom p. Karlom Grimmom i superiorom p. Karlom Leopoldom, protestirajući na neki način što se p. Müller vratio u Zagreb, a po njegovu tumačenju trebao je biti za stalno premješten iz Zagreba.

Prema Perkoviću, radi se o tome da ga je p. Müller oklevetao za neku pronevjeru pri gradnji kapelice, a kasnije ga je, zbog nekog drugog spora, čak isključio iz Marijine kongregacije i time nepopravljivo naškodio njegovome dobrom glasu te je bio spreman potražiti »pravdu« na građanskome sudu. Da spor

28 Ako igdje, onda u Kalendaru Srca Isusova i Marijina 1935. pod naslovom Kapelica Kraljice Hrvata, a onda opet 1943., pod naslovom Svetište Majke Božje Kraljice Hrvata, str. 124. – 129.

29 Crkva se gradila na Gajevom trgu. Unatoč ratu, gradnja je dobro napredovala, ali su je komunističke vlasti poslije rata dale porušiti.

ne bi morao rješavati civilni sud, intervenirao je i nadbiskup dr. Alojzije Stepinac predloživši da se o. Müller uvrijeđenom ispriča. O. Müller se bio ispričao, ali Perković ni dalje nije bio zadovoljan. Da bi se stišalo njegovu pretjeranu srdžbu, p. Müller je ujesen 1937. privremeno premješten u Sarajevo. Kad se ujesen 1941., nakon četiri godine izbjivanja, vratio u Zagreb na prijašnje poslove, u Perkovića se probudila stara srdžba, i on 31. svibnja dolazi Provincijalu i Superioru na neku vrst protestnog razgovora, koji je onda odlučio, kako reče, »ovjekovječiti i za svoje potomke«.<sup>30</sup>

### 19. Komunistička podlost na djelu

Po povratku u Zagreb 1941. p. Müller opet preuzima prijašnje poslove: vodstvo Marijine kongregacije građana, kongregacije muške radničke mladeži i djevojaka radnica, kućni je ispovjednik i savjetnik, a te mu službe ne bi bile povjerenje da je »neriješen« spor s Perkovićem navodio poglavare na ikakvu opravdanu sumnju. Dapače, opet vodi brigu o kapeli Majke Božje Kraljice Hrvata na Sljemenu i unatoč ratu poduzima gradnju kuće za svećenika i čuvara toga svetišta. Duhovni je poslužitelj u zatvoru Sudbenoga stola, a ta posljednja služba odvest će ga na komunističko stratište.

Rat je bjesnio, zatvor je bio pun. Kao zatvorski dušobrižnik, spašavao je iz zatvora koga god je mogao, pa i na smrt osuđene Židove i komuniste. U zatvoru je bio i neki Puretić.<sup>31</sup> Otkriven je kao komunistički špijun u ustaškim redovima pa ga je prijeki sud osudio na smrt. Molio je patra da se zauzme za njega jer je navodno krivo optužen, a nevin je i rodoljub. Pater se osobno zauzeo za njega kod samoga Poglavnika i dotični je pušten. Dakako da je opet otišao u partizane i postao oficir OZN–e.

Uskoro, u poratnim danima Puretić je dolazio p. Mülleru glumeći zahvalnost za život i nudio da mu se oduži protuuslugom, ako se pred novim vlastima boji za život. Kao visoki oficir OZN–e on to može te mu je obećavao potrebne dokumente s kojima će moći sigurno otići preko granice. Kad je pater odbio sve ponude jer se nije imao čega bojati, Puretić mu je nudio istu uslugu za prijatelje ako se boje za život i rado bi otišli preko granice. Ne sluteći komunističku podlost, p. Müller »pao« je u klopku. Tih tjeskobnih dana mnogi su ga pitali za savjet i molili pomoć u strahu za vlastiti život. Među njima bila su i četvorica s kojima će podijeliti sudbinu: svećenik Franjo Tetkić,<sup>32</sup> franjevac trećoredac, za vrijeme NDH najprije duhovnik, a onda i upravitelj dječjeg doma u Zagre-

30 Perkovićev spis čuva se u AHPDI, FP.

31 To ime saznajemo tek iz »Presude« p. Mülleru. S tim prezimenom moramo biti oprezniji jer se ne spominje i ime pa bi to moglo biti konspirativno ime komunističkoga oficira OZN–e. Ili, oni suci i članovi iste ekipe jer je i u najslužbenijem činu tako prisno oslovljavan.

32 U *Hrvatskom martirologiju XX. stoljeća*, don Ante Baković, Zagreb 2007. str. 655. stoji fra Kazimir Tetkić.

bu; Mirko Jurišić, civilni pripadnik ustaškoga pokreta, za kojega je pomoć molio rođeni brat isusovac Nikola Jurišić; Ivo Valčić, pripadnik ustaškoga pokreta na sveučilištu i Mato Ružinski, predsjednik pokretnoga prijekoga suda u Zagrebu, Varaždinu i Lepoglavi. Pater je za njih molio pomoć i Puretić je svoj četvorici pribavio »dokumente« i organizirao »odlazak«. Na »odlasku« 2. srpnja navečer, sva četvorica uhapšena su i zatvorena, a iste noći, s 2. na 3. srpnja 1945., OZN-a je napravila pretres kuće u isusovačkoj rezidenciji u Palmotićevoj. Uhapsila je p. Müllera, br. Nikolu Jurišića i aspiranta Ivana Dilbera pod sumnjom da je i on Müllerov »štićenik«. Sva trojica odmah su odvedena u zatvor.

## 20. Osuđen i strijeljan »U ime naroda Jugoslavije!«

(U nastavku slijedi dokument Vojnog suda u kojem je bitno to da je p. Müller proglašen vodom protunarodne »družine« i skupa s njima osuđen na smrt. Tekst dotičnoga suda uvijek donosimo *iskošenim slovima (italik)*, pa i onda kad je uzet za podnaslov, a poveznice redovitim pismom.)

### VOJNISUD

#### KOMANDE GRADA ZAGREBA

Br. 866, 867, 868, 869/45.

Zagreb, 19.VII.1945.

### U IME NARODA JUGOSLAVIJE

»Vojni sud komande grada Zagreba«, donio je 19. srpnja 1945. *Presudu* kojom je okrivljeni p. Josip Müller, »u ime naroda Jugoslavije« osuđen »na kaznu smrti streljanjem, trajan gubitak svih političkih i građanskih prava i na konfiskaciju njegove imovine uz ograničenje po čl. 6. Zakona o konfiskaciji.« Sudski pretres vodio se »protiv okr. Müller Josipa i družine, radi djela org. ter. aparata u službi neprijatelja.«

A koja je to bila Müllerova »družina«? Evo ih redom kako ih navodi *Presuda*.

- I. Okrivljeni Müller Josip, pok. Ivana i pok. Terezije rođj. Zagar, rođj. 5.IV.1883 u Trebinju, svećenik, Hrvat, rkt, bez imetka, navodno neosudjivan,
- II. Okrivljeni Tetkić Franjo, pok. Ilije i pok. Dragice rođj. Kozarević, rođj. 11.VIII.1912. u Moroviću, kotar Šid, sa stanom u Zagrebu, Marulićev trg 6, svećenik, bez imetka, navodno neosudjivan,
- III. Okrivljeni Jurišić Mirko, pok. Stjepana i pok. Jelene rođj. Rajić, rođj. 8.III.1904. u Travniku, sa stanom u Zagrebu, Bogišićeva ul. 10. II. kat, željeznički činovnik, oženjen, otac dvoje djece, bez imetka, navodno nekažnjavan,
- IV. Okrivljeni Valčić Ivo, pok. Jakova i Ike rođj. Vukić, rođj. 12.VII.1920. u Zadr, doktor prava, rkt. Hrvat, neoženjen, bez djece, bez imetka, neosudjivan,

- V. *Ružinski Mato, pok. Dimitrija i Marije rođj. Ružinski, rođj. 13.IX.1881. u Sotu, kotar Ilok, sa stanom u Zagrebu Gundulićeva ul. 54. sudbeni vječnik u penziji, rkt., Hrvat, oženjen, bez imetka, navodno neosudjivan,*
- VI. *Okrivljeni Jurišić Nikola, pok. Stjepana i pok. Jelene rođj. Rajić, rođj. 16.V.1913. u Dolcu, kotar Travnik, sa stanom u Zagrebu Palmotićeve 33, redovnik, rkt. Hrvat, bez imetka, navodno neosudjivan, Krivi su*<sup>33</sup>

*Krivnja p. Josipa Müllera*

I. *Okrivljeni MÜLLER JOSIP*

- I a *Što je kao duhovnik na sudbenom stolu u periodu od 1941. do 1945. bio stalno u dodiru sa osuđenima na smrt po ustaškom prijekom pokretnom sudu, koje nije prema svojoj dužnosti pripremao na smrt i tješio ih, već ih u koliko su bili komunisti, odnosno, u koliko nisu bili ustaše, po ustašama davao tući, tako se jednom zgodom kad je držao u kapelici propovijed jedan drug nasmijsao na njegove riječi, te je zbog toga izveden na polje i ispremlaćen od ustaša, a okrivljeni Müller je kasnije upitao ustaše: »Jeste li izmlatili onog drznika?«, što potvrđuje da se je sa ovim postupkom potpuno složio.*
- b *Što je u svojstvu pod a. stalno dolazio u ćeliju ustaškog satnika Penave Drage, optuženog zbog pljačke i poznatog zbog svojih krvavih djela, a isto tako zadržavao se dulje vremena u razgovoru sa navedenim Penavom u kapelici, obećavajući mu pomoć, a jednom zgodom navedenom — kad je bilo riječi o njegovim krvavim djelima — rekao: »Što ne pogine u šumi potamnit ćemo u Zagrebu«.*
- c *Što se je poslije svake ispovijedi osuđenih na smrt podrugljivo i cinički smješkao i zadovoljno govorio: »E komunisti, komunisti!« pa je time učinio krivično djelo pomaganja ustaške terorističke sudske vlasti učešćem u masovnom mučenju i ubijanju našeg naroda.*
2. *Što se za cijelo vrijeme ustaške terorističke vlasti isticao kao otvoreni pristalica okupatora i ustaških koljača, te je svojim ugledom, djelovanjem i propagandom uplvisao na svoje vjernike, koji su pod tim dojmom stupali u ustaško razbojničko i krvavo kolo, pa je tim počinio krivično djelo propagande u korist neprijatelja, zloupotrebom svog položaja duhovnika,*
3. *Što je nakon sloma t. zv. NDH bio jedan od organizatora tajne terorističke organizacije sastavljene od fašističkih elemenata i bivših ustaških funkcionera, i služio kao most u prebacivanju ustaša i protunarodnih elemenata u »šumu«, pa su tako među zadnjima, koje je htio prebaciti bili: bivši pretsjednik pokretnog suda u Zagrebu, Varaždinu i Lepoglavi Ružinski Mato, ustaški logornik za Novo Sarajevo Jurišić Mirko, vojni svećenik i poznati ustaški protunarodni*

33 Dalje donosimo samo krivnju pripisanu p. Mülleru zbog koje je osuđen na smrt.

*element Tetkić Franjo, ustaški logornik logora »pravo« u Zagrebu i činovnik u ministarstvu vanjskih poslova za vrijeme t. zv. NDH Valčić Ivo, neki Rogan i Serafina Ruža Topić, koja je trebala prilikom prebacivanja prenijeti zlato na otok Vis, a kod organiziranja i dogovora za prebacivanje ovih terorista služio se crkvom i samom ispovjedaonicom, pa je time počinio krivično djelo rada protiv narodne vlasti kao organizator u pomaganju ratnih zločinaca i narodnih neprijatelja, u odmetnuću od narodne vlasti, dakle: djelima pod 1. počinio krivična djela ratnih zločinaca a pod 2. i 3. krivična djela narodnih neprijatelja, predviđjena u čl. 13. i 14. U.V.S.<sup>34</sup>*

#### *Obrazloženje smrtne presude za p. Müllera*

*I. »Okrivljeni Müller Josip priznaje djelo pod I. djelomično t. j. priznaje da je kao duhovnik sudbenog stola bio od 43. do 45. g. i kroz to vrijeme ispovjedaos osudene na smrt i prisustvovao justifikacijama, ali ne priznaje da je s osuđenima postupao na onaj način kako je to u dispozitivu izloženo, već je nastojao utješiti i ublažiti boli i patnje osuđenih koliko mu je bilo moguće. Isto tako ne priznaje djelo pod Ib. i Ic., te navodi da je sa svima osuđenima jednako postupao. U pogledu djela pod 2. okrivljeni tvrdi da je uvijek bio samo svećenik, a u pogledu djela pod 3. okrivljeni priznaje da je u dogovoru s Puretićem trebao prebaciti preko granice i na otok Vis sva lica navedena pod tom točkom dispozitiva. Do ovoga da je došlo na taj način: Puretić je došao k njemu da mu se zahvali što mu je navodno spasio život kada je bio pod prijekim sudom početkom 1945. g. Iskoristio je odmah ovu priliku da od Puretića, koji mu je rekao da je činovnik OZN-e, traži protuuslugu t. j. propusnicu za Jurišića, bivšeg šefa stanice na Ali-pašinom mostu kod Sarajeva i ustaškog logornika, a to je učinio po molbi brata Jurišićeva fratra i bolničara u manastiru, da je Jurišić doveden u vezu sa Puretićem i navodno bio prebačen, međutim, naknadno je doznao da je uhapšen. I u pogledu na okrivljenog Tetkića okrivljeni Müller navodi da je do pokušaja njegovog prebacivanja došlo na taj način, što je Tetkić došavši k njemu kao poznanik iz ranije žalio mu se kako se mora skrivati. Upozorio je Tetkića na vezu sa Puretićem i po dogovoru razgovarao je sa Puretićem da se sastanu pred Glavnim kolodvorom u određeno vrijeme i rukuju, a onda da im pridje Tetkić, koji će takodjer na to mjesto doći. To je trebalo biti u ponedjeljak, međutim u nedjelju je Valčić zamolio ga pismom da mu dade vezu, kako bi se i on mogao prebaciti. Prvi moment je donosioca pisma odbio, ali kad je ponovno dobio pismo i zamolila ga gospodjica Labaš da pomogne ovom čovjeku, a isto tako pismom ga je zamolio Tetkić da pribavi i Valčiću vezu, kazao je gospodjici Labaš, da mu donese generallije Valčića. Poslije podne u nedjelju uredio je stvar sa Puretićem. Slijedeći dan t. j. ponedjeljak otišao je na kolodvor, gdje se imao sastati sa Valčićem i Tetkićem, te sa Puretićem, međutim kako je vlak već krenuo dobili su instrukcije od Puretića da krenu prvo tramvajem a onda automobilom za Podsused, ali su na putu bili uhapšeni. Priznaje da je pored navedenih trebao biti prebačen i okrivljeni Ružinski, te sestra*

34 Krivnje ostalih ovdje ne donosimo.

*Topić i Zdravko Paulin čin. Gradske štedionice u Osijeku, a takodjer i Rogan Mijo, no do ovoga prebacivanja nije došlo. Brani se da nije svjestan svoje krivice i da je vidio samo pred sobom ljude kojima treba pomoći kao neporočnima i krivima samo u toliko što su živjeli u to doba i u ovim prilikama, te da nije imao namjere nikoga dalje prebacivati osim navedenih.*

*Iz iskaza svjedoka Zatezala Dragutina, koji je kao zarobljeni partizan bio pod pokretnim prijekim sudom u Zagrebu, te zbog nedostatka dokaza bio zadržan u pritvoru i upotrebljen za kućne poslove u vidu kućnog radnika, vidi se, da je imao prilike pratiti rad okrivljenog, jer mu je bilo stavljeno pored ostalog u dužnost čišćenje kapelice da je okrivljen u mnogim slučajevima poslije izvršenog obreda ispovijedi sa osuđenima na smrt, kada bi ovi napustili kapelicu znao podrugljivo i samo zadovoljno smješkat se uz riječi: ‘E, e komunisti, komunisti!’ Da mu je poznato kad je jednom prilikom na propovijedi, koju je održao okrivljeni jedan od pritvorenika nasmijavši se bio zbog toga izveden u hodnik i ispremlaćen da je tada okrivljeni izašao na hodnik zapalio cigaretu i upitao stražare, da li su dobro ispremlatili onog drznika, da je za pjevanje u kapeli uzeo ustaškog satnika Penava Dragu, koji je po svojem pričanju i hvalisanju pred ostalima i pred svjedokom ubio stotine Srba, Židova i Hrvata, da je navedenog Penavu često posjećivao i dugo se s njime razgovarao, a jednom prilikom u razgovoru sa Penavom govoreći o borbama u šumi rekao — ‘no što ne pogine u šumi pomlatićemo u Zagrebu’ i te riječi sa smješkom popratio.*

*Iz iskaza svjedoka Perović Zore, vidi se, da je okrivljeni kada ga je zamolila da pomogne njenom mužu, koji je bio pod sudom kao komunista rekao ‘Tja on je komunista’ iz čega se dalo razabrati da se ništa ne može pomoći, a kad je zamolila okrivljenog Tetkića da je ovaj odgovorio oštro da ništa ne može učiniti.»*

[Dalje slijede »obrazloženja« presude za ostale okrivljenike, a to ovdje ispuštamo.]

*Presuda je donesena na temelju propisa Uredbe o Vojnim sudovima.*

### *SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!*

*Zapisničar:  
Dr. Radan Oto v.r.*

*Pretsjednik — kapetan:  
Vlado Ranogajac v. r.*

*M.P.*

.....

*Da je ovaj prijepis vjeran svom originalu tvrdi:  
Vojni sud zagrebačkog Vojnog područja.  
Zagreb, dne 20. decembra 1945.*

*Pretsjednik — kapetan:  
[Potpis nečitljiv]*

*M.P.*

.....

*Da je prijepis vjeran ovjerovljenom prijepisu Vojnog područja tvrdi:  
Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača.  
Zagreb, dne 22.XII.1945.*

*Za komisiju:  
[Rukom potpisan] Horvat  
M.P. [okrugli pečat, bez cjelovitog teksta]<sup>35</sup>*

\* \* \*

Osuda na smrt p. Müllera i ostale četvorice iz »družine«<sup>36</sup> predana je na potvrdu Višemu vojnome sudu II. Jugoslavenske armije. Viši vojni sud presudu je potvrdio, iako je to bila samo formalnost, inače se ne bi mogla izvršiti. Mjesto i vrijeme smaknuća pouzdano se ne zna, ali ima naznaka. Među njim je i izjava don Bože Ribarića, svećenika Krčke biskupije, koji je 1945.–1949. bio zatvoren u Staroj Gradiški i Lepoglavi, a nakon toga je bio neko vrijeme duhovnik čč. ss. milosrdnica u Lužnici. Za vrijeme duhovnih vježbi istim sestrama u Frankopanskoj ulici u Zagrebu, 24. siječnja 1975. kazao je p. Predragu Beliću sljedeće: »Mladić pravoslavni, koji je ubio o. Müllera u Maksimiru, a kasnije je i sam bio osuđen, u Lepoglavi je pričao da mu je pater dao crni molitvenik, a on da je njemu rekao: ‘Oče, ne bojte se... to će biti u času, nećete ni znati... Pucano mu je u potiljak.’«<sup>37</sup>

## *21. Prilozi o p. Josipu Mülleru*

### *21.1. Sjećanje na Mülleru u Trebinju*

Neka gospoda iz Trebinja svojom je rukom zapisala sjećanje na Mülleru u Trebinju. Pismo je bez oznake datuma i mjesta te nepotpisano jer je nastalo u vrijeme komunizma. Ovdje ga donosimo u skraćenoj formi i s nužnim jezičnim ispravcima.

*»O Müllerima u Trebinju znam iz pričanja pokojne majke i pokojne braće, a znam i gdje je u starom gradu bio hotel Müller, prvi u Trebinju. Nastao je u vrijeme okupacije BiH.*

*Od djece bila su dva brata i jedna sestra. Ta dva brata igrala su se s mojom braćom. Sve troje djece su nakon mamine smrti bili kao siročad. Pokojni ovdašnji*

35 Dokument iz kojeg su navedeni samo dijelovi koji se odnose na p. Josipa Müllera označen je na svakoj stranici žigom Hrvatskoga državnog arhiva. Ondje se i čuva pod oznakom ZKRZ — GUZ, 2611/27 — VOJNI SUD ZAGREB, KUTIJA 29

36 Od petorice iz Müllerove »družine« jedino isusovački brat Nikola Jurišić neće biti osuđen na smrt, nego »na kaznu prinudnog rada s lišenjem slobode u trajanju od 8 godina i na gubitak političkih i pojedinih građanskih prava kroz 5 godina.«

37 Zabilješka p. P. Belića čuva se u AHPDI, Müller, FP. OZN—a je svoje krvave zločine obično izvodila preko nezrelih, zavedenih i ucijenjenih mladića, kojih se poslije na jednako krvav način lišavala, da ukloni svjedoke.



župnik pobrinuo se za njih, pa ih je na brigu uzela njihova bivša kuharica, Slovenka, tzv. Frau Schmidt. Malog Josipa, budućeg patra, zvali su Pepo. On je postao svećenik. Dolazio je u Trebinje na grob Frau Schmidt koja je umrla za vrijeme rata. Moja majka ga je nazvala: 'Moj Pepo, jesi li to?'. Pitala ga je za brata i sestru. Čini mi se da je bio rekao da se sestra udala, a ne sjećam se što je rekao za brata. Poslije sam doznala da je Pater ubijen. To bi bilo sve što sam čula od svoje majke i braće.

Trebalo se zanimati prije nekoliko godina dok su bila živa moja braća. Oni bi o Müllerima znali reći više i detaljnije.«<sup>38</sup>

## 21.2. Sjećanje Fabijana Bognara o zadnjim danima u zatvoru u Zagrebu

Fabijan Bognar iz Đakova nalazio se u vojnom zatvoru u Novoj Vesi u Zagrebu. Prema njegovome sjećanju p. Müller je uoči Dana Republike 29. XI. 1945. oko 14,45 sati odveden iz Zagreba i strijeljan istog dana. Evo njegovoga sjećanja.

Bio je u podrumu i oštrio testeru (pilu), jer je i inače radio razne majstorske poslove, pa je tako ostao izvan ćelije, dok su svi drugi bili zatvoreni. Uto dođoše neki u podrum po lopate i krampove. Vjerojatno su začuli neko turpijanje, pa su ga našli, i potjerali: »Marš u sobu!« Odmah je morao otići. U dvorištu je već stajala »crna marica« (auto). U sobi su svi napeto čekali tko će izaći. Gledali su kroz žaluzine na katu.

Prvi je izašao p. Müller iz sobe br. 95. Ta je soba bila u hodniku na desno. Izašao je ruku vezanih na leđima. Sve su to gledali i Rudolf Vič iz Vinkovaca i Franjo Carević iz Čepina. Iza p. Müllera slijedilo je još mnogo ljudi. Ispraznili su tri sobe, a u svakoj je bilo 35–40 ljudi. Bilo je tu i intelektualaca. Crtali su po zidovima. P. Müller je izveden u talaru. Bognar (kaže) da ga je od prije poznao jer je s biskupom bio kod njega u kući. Bognar je bio katolički aktivist te je organizirao i vodio procesije u Đakovu. Kad su bile misije, organizirao je konferenciju muževa koju je držao p. Müller.

(NB — Izvođenje zatvorenika gledala je i jedna gospoda, žena nekoga inženjera, vrlo dobra. Ona je peglala rublje. Bila je tu još neka žena zatvorena jer je, tobože, bila ustašica. A za vrijeme rata bila je zatvorena jer je, tobože, bila partizanka pa je govorila je: »Ako dođu Kinezi, ne znam za što će me oni zatvoriti.«)<sup>39</sup>

## 21.3. Sjećanje brata Ivana Dilbera D. I.

### 21.3.1. Upad OZNE u kuću

»Oko pola noći 2–3. srpnja 1945. došlo je više agenata OZN-e u rezidenciju DI u Palmotičevoj ulici 33 u Zagrebu da uhapsu o. Müllera. Kod njegova

38 Izvornik se čuva u AHPDI, Zagreb, OF.

39 Autor zabilješke nije naveden. Mogao je to biti o. A. Bošnjaković. Zabilješku završava: »Ovo mi je 1972. u Osijeku ispričao g. Fabijan Bognar iz Đakova, ulica Lole Ribara 62.« »Original« cijele ove »priče« čuva se u AHPDI, Zagreb, FP. (Nejasno je da li je Bognar pripovijedao izravno piscu ili nekoj trećoj osobi koja to prenosi.)

hapšenja uhapsili su i mene, reklo bi se onako usput, slučajno i bez naloga za moje hapšenje. Pretraživali su, naime, sve sobe u kući, pa tako nadoše i mene na spavanju u sobi kandidatā za braću. Tražili su od mene dokumente. Imao sam ikaznicu bivšeg domobranskog vojnika iz vremena NDH.

‘Što ćeš ti ovdje? Diži se i hajde s nama!’

‘Došao sam prije dva mjeseca za aspiranta, što sam uzaludno pokušavao prije tri godine, ali nisam mogao zbog rata.’

Odvedoše me u sobu p. Müllera. Tamo je bilo nekoliko oznaša koji su prekopavali sve. Istresli su na pod i papir iz košarice za otpatke, brižno ih probirali i stavljali u tašnu. Bio je prisutan i kućni superior o. Leopold. Kad me je [Leopold] vidio onako bez ičega kao da ću na šetnju, reče mi: ‘Sinko, uzmi deku sa sobom!’ Otpratili su me u sobu gdje sam spavao, i zbilja sam uzео samo deku.«

### 21.3.2. *Sjećanja brata Dilbera iz zatvora u Zagrebu*

»Iste noći odvedoše nas pod stražarskom pratnjom u zatvor. Strpaše nas u jednu ćeliju odprilike 3 x 3 m. Utrpalo nas je petnaestak. Uglavnom smo stajali, a mogli smo samo naizmjenično sjesti na pod. Tu je već bio dr. Ivo Politeo, jedna č. sestra u redovničkom odijelu. P. Müller je bio u talaru. U kutu je bila nepokrivena kanta (kibla) za obavljanje nužde. P. Müller je stalno sve bodrio i poticao da se pouzdaju u Boga itd. Ujutro su nas razmjestili po drugim ćelijama.

Drugog dana su nas pod stražom, zajedno s ostalima, vodili pješke ulicama u drugi zatvor. Ne znam je li to bilo u Petrinjskoj ili Đorđićevoj, a neko smo vrijeme bili u svakom od tih zatvora. Sve je bilo puno, jedan na drugom. Dok smo išli ulicom, poznavaoци p. Müllera su bacali pred njega kutije cigareta, paketiće keksa, čokolade, domahivali mu i plakali. Bio je poznat u Zagrebu. (Opaska priređivača ovog teksta: To je moglo biti putem u Novu Ves.)

Posljednji put sam bio s p. Müllerom u jednoj većoj prostoriji, a bilo nas je puno natrpano. Sjećam se, bila je nedjelja. P. Müller je čitao iz *Brevijara* i tumačio. Bilo nam je to mjesto mise. Ljudi su plakali, osobito dr. Weber. Pater je tada činio tako, a kasnije sam u zatvoru čuo da je tako činio stalno. P. Müller je stalno suuznike tješio i predvodio molitve.

Nakon nekoliko dana p. Müllera su odvojili od nas u jednu ćeliju gdje je bio sam. Dali su mu писаći stroj i naredili da opiše sve od djetinstva što je radio... Mene su s drugima opet strpali u jednu malu ćeliju. Kako nije bila daleko od Patrove, čuo sam tipkanje na stroju, ali ga nikad više nisam vidio.« (*Dalje brat Dilber opisuje svoj slučaj i zatvorski život, a onda opet prelazi na p. Müllera zapisujući što je čuo od drugih u zatvoru.*)

»Nakon nekoliko mjeseci [u Staroj Gradiški], pri nekom radu u jednoj grupi, spomenuo sam ime p. Müllera. Jedan se čovjek okrene prema meni i pita me: ‘Poznajete li vi p. Müllera?’ Kazah mu da sam bio s njim u grupi. ‘A otkud ga vi poznajete?’ upitah ja njega. On mi reče: ‘Mi smo bili u jednoj grupi od 170 osoba osuđenih na smrt. Među nama je bio i p. Müller.’ (Odmah ga je hvalio kako je bio dobar čovjek, kako ih je sve tješio, bodrio, itd.) ‘Svi mi, nas 170, pravili smo molbe za pomilovanje, a samo dvadesetorici je smrt zamijenjena vremenskom

kaznom. Ja sam dobio doživotno.’ Moj sugovornik je po zanimanju je bio novinar. Rekao mi je da je p. Müller s oko 150 osoba, strijeljan u 11. mjesecu 1945. Gdje je to bilo ne zna, ali su se strijeljanja obično vršila u Maksimiru.«

### 21.3.3. Zašto je p. Müller strijeljan? — Mišljenje brata Dilbera

»P. Müller je prije rata i tijekom rata vodio Marijine kongregacije, a bio je i dušobrižnik u zatvoru u Zagrebu. Među ostalim zatvorenicima našao se i jedan ustaški oficir koji je bio osuđen na smrt jer je u stvari bio partizanski špijun u ustaškim redovima i radio je za partizane u šumi. P. Müller je na sve načine nastojao da ga oslobode od osude na smrt i puste iz zatvora. Na koncu je išao samomu poglavaru države Paveliću i molio da dotični bude pomilovan, da ne bude strijeljan. Pavelić mu je rekao: ‘Pater, Vi tražite njegovo oslobođenje, a on da sutra dode na vlast, skinuo bi Vam glavu.’ No Pater je uporno molio: ‘Poznam ga dobro, dobar je Hrvat itd.’ Napokon je Pavelić udovoljio molbi p. Müllera i naredio da se toga pusti na slobodu. A taj, čim je pušten iz zatvora, otišao je svojim partizanima u šumu.

Kad je rat završio dotični je došao kao visoki oficir OZN–e nekoliko puta u Palmotićeve ulicu p. Mülleru da mu se zahvali. Kod tih posjeta savjetovao je p. Mülleru da bježi u inozemstvo. Govorio je: ‘Ja sam visoki oficir OZN–e i sada vam mogu pomoći. Ja ću vam pribaviti dokumente i prebaciti vas sigurno preko granice i osigurati da sve uspije.’ Pater je odgovarao da ne kani bježati, da nikom nikakva zla nije napravio i ne osjeća se ugroženim, da ostaje ovdje. Kad p. Müller nije prihvatio ponudu da sam bježi, gost mu je predložio: ‘Dobro, ako vi nećete bježati, možda imate prijatelje koji bi to htjeli. Učiniti ću to njima kao da sam učinio Vama!’ Na ta nagovaranja p. Müller mu je rekao: ‘Pa imam dvojicu, dr. Franju Ružinskog i dr. Valčića.’

Dogovorili su se da ta dvojica čekaju u određeno vrijeme i na određenom mjestu u Zagrebu, a ovaj da će poslati ljude s kolima i dokumentima koji će ih prebaciti preko granice. Taj ‘dobročinitelj’ poslao je kola na dogovoreno mjesto i obojicu odvezao u zatvor. Istu večer ‘dobročinitelj’ je poslao svoje agente da dovedu u zatvor i p. Müllera. Kasnije sam se u kaznenom logoru često pitao, kakav je to moral komunistâ, u čijim sam i ja sada rukama? P. Müller mu je spasio život, a on je njega, u znak zahvalnosti, lišio života.«<sup>40</sup>

40 Odazivajući se pozivu u Malog vjesnika (1990. br. 3. str. 76), brat Ivan Dilber DI ispisao je svoja sjećanja na hapšenje i zatvor o. Josipa Müllera i zatvorski život o. Franje Bortasa. Ovdje donosimo samo njegovo sjećanje o p. Mülleru. Tekst je jezično i stilski ponešto dotjeran, a nepotpisana fotokopija originala čuva se u AHPDI, FP. Ime pisca znao je arhivar p. Antun Bošnjaković i dodao ga svojom rukom. Nažalost, br. Ivan Dilber nije napisao gdje i od koga je čuo ovu priču o dotičnome oznašu, a prema pričanju bio je s tom osobom kao logoraš u kaznenom logoru. Dilberov opis mogli bismo nazvati skraćenom verzijom slučaja »Müller«, u usporedbi s poduljom koju je isti br. Ivan Dilber napisao 1996. u prikazu svoga zatvorskog života. Obje verzije »Müller« slažu se u bitnom, a ponešto se razilaze u nebitnom. Podulja verzija čuva se također u AHPDI, FP.

#### 21.4. *Usmena predaja o slučaju p. Müllera*

O. Josip Müller bio je zatvorski dušobrižnik. Osim o. Šantića i o. Morta, on je u vrijeme rata najčešće pratio osuđenike kad se nad njima imala izvršiti smrtna kazna. Na to se po svoj prilici odnosi zapis »15 justificationes« među njegovim pastoralnim djelima za g. 1944. Rodbini je znao prenositi poruke osuđenika i davao im informacije o njima. Pomagao je zatvorenicima i spasio koga je mogao. Tako je spasio i jednoga koji je nakon rata bio utjecajan. Općenito se govorilo da ga je upravo taj otpratio u zatvor i potom u smrt.

O uhićenju p. Müllera pripovijedalo se i ovo: Baš taj neki, poslije rata utjecajan, došao je k o. Mülleru da mu se tobože oduži što ga je spasio i predlagao mu da bježi preko granice. O. Müller nije se osjećao ni za što krivim i nije htio bježati, ali je dotičnome predložio da prebaci preko granice nekoliko časnika koji su se još skrivali. Dotični je prihvatio. Došao je autom na dogovoreno mjesto, preuzeo ih i vozio do Črnomerca, a onda se okrenuo i dovezao ih u zatvor u Petrinjskoj. Iste noći uslijedila je ona velika premetačina u Palmotićevoj ulici, kad je uhićen o. Müller, jedan časni brat i jedan aspirant. Bilo je to 2. srpnja 1945. prije ponoći.<sup>41</sup>

#### 21.5. *Litterae annuae domus Palmotićeva 1945.*

*Litterae annuae (LA) residentiae zagrebiensis anno 1945. bilježc: Perquisitio domus nostrae diuturna et severa a Potestate civili die 2 Julii noctu facta est. E domo educti unus Pater et unus frater coad., qui adhuc vivit, de Patre autem nihil scitur, probabiliter ex hac vita decessit. (Noću 2. srpnja Civilna je vlast izvršila dug i surov pretres naše kuće. Iz kuće je odveden jedan Pater i jedan Brat pomoćnik koji je još živ, dok se o Patru nezna ništa. Najvjerojatnije je otišao iz ovoga života.)*

#### 21.6. *Iz nekrologa br. Nikole Jurišića*

Brat Nikola Jurišić bio je član jordanovačke isusovačke zajednice koju su Nijemci iselili s Jordanovca te se smjestila u Palmotićevoj ulici. Imao je oženjenoga brata Mirka, civilnog logornika koji nikada nije obukao ustašku uniformu, ali se pod novom vlašću bojao za život i najradije bi, da je mogao, pobjegao preko granice. Znao je to i brat Nikola i molio bio p. Müllera za pomoć. Mnogi su tada potražili spas bijegom preko granice, iako je to bilo krajnje opasno, osim da su imali potrebne dokumente. A baš je tada Patru dolazio neki pukovnik OZN-e kojega je Pater prije bio spasio iz zatvora i od sigurne smrti. Dolazio je da zahvali što ga je spasio i nudio da mu se oduži, da ga bez opasnosti prebaci preko granice ako se boji za život. Ako on ne kani bježati, pomoći će drugomu koga Pater preporučiti. I Pater mu je neke preporučio, među njima i Mirka. Pukovnik isposluje svoj četvorici »dokumente« za prijelaz preko granice. Na mitnici u Kustošiji sva su četvorica uhapšena jer nemaju, tobože, ispravne dokumente i vrte se s njima u grad, u zatvor. Još iste noći, u Palmotićevoj uhapse p. Müllera i brata

41 Navedenu usmenu predaju o p. Mülleru zabilježio je o. A. Bošnjaković 29. srpnja 1990. Tekst je jezično i stilski dotjeran. Original se čuva u AHPDI, Zagreb, FP.

Nikolu Jurišića, [usput i Ivana Dilbera] te ih odvedoše u Petrinjsku ulicu u zatvor, odakle ih kasnije prebaciše u Novu Ves. Nakon mjesec dana o. Müller i Mirko Jurišić pogubljeni su u Maksimiru,<sup>42</sup> a brat Nikola Jurišić na montiranom je procesu osuđen na 20 godina zatvora zato što je »pomagao bratu u bijegu«. Nikoli je poslije rasprave kazna ipak smanjena na osam godina, a posredovanjem zapovjednika logora u Staroj Gradiški bit će opet smanjena, te će u logoru provesti samo četiri godine.<sup>43</sup>

42 Ovo iz nekrologa preporučeno je slobodnije i kraće. Dakako da br. Nikola nije mogao znati točan dan i mjesto njihova pogubljenja.

43 Brat Nikola Jurišić opširno je pripovijedao p. Josipu Badaliću u Opatiji o svom hapšenju i o hapšenju p. Müllera, a Badalić je to pripremio kao koncept za nekrolog Nikoline smrti. Taj je tekst poslužio da se napiše gornji skraćeni prilog o slučaju p. Josipa Müllera. Originalni tekst čuva se u AHPDI, FP.

*From Trebnje to the Execution Site**Fr. Josip Müller SJ (1883–1945)**Valentin Miklobušec\***Summary*

*The Jesuit Fr. Josip Müller was a notable victim of Communist–inflicted terror, which prevailed in post–war Croatia in particular and which was carried out to strengthen their position of power. Through their secret service agencies they brought before the Courts Martial imprisoned members of the defeated army and civil servants of the toppled regime, but also those who stood out for their humane activities even when these activities benefited convicted Communists. Humanists of this kind became undesirable to the new government because they could potentially plead for »mercy« at fraudulent show trials on behalf of convicted persons. Fr. Müller was among these humanists and he, as prison chaplain, saved from certain death a Communist agent caught amid the ranks of the Croatian army. Immediately after the war, this very same agent lured him into a trap by manipulating his feelings of compassion, owing to which the agent had previously obtained help for himself, to now save those who feared for their lives under the Communist regime. Moreover, it was precisely for this reason that the Communist Court–Martial sentenced him to death. He was shot and buried, date and burial location unknown.*

*Key words: Trebinje, Senj High School student, novitiate, chapel builder, courthouse, Perković, Pureti*

\* Valentin Miklobušec, Archivist in The Archive of the Croatian Province of the Society of Jesus. Address: Jordanovac 110, 10000 Zagreb, Croatia. E–mail: miklobusec@gmail.com